

Lidt om vandresagn og historie i Burkal –

Nogle bemærkninger til beretningerne om
Tyge Nold, Lille Per Wollesen og pastor Peter Petersen

Af *Laust Kristensen*.

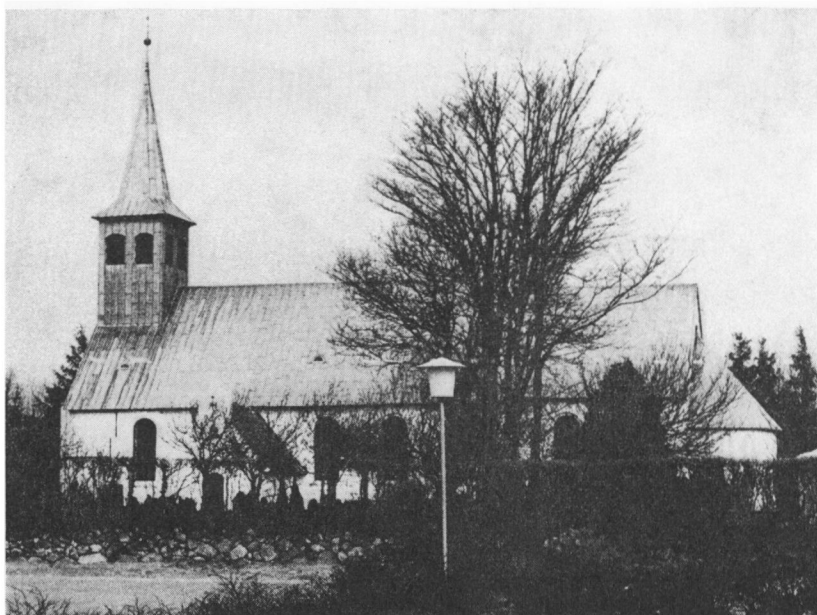
Middelalderen og reformationstiden er interessante perioder i historiens bog, men når man skal til at samle, hvad man egentlig véd om det enkelte sogn, da viser det sig ofte, at stoffet er sparsomt og undertiden usikkert. Ja, som jeg skal vise i det følgende, kan man helt op i det 18. århundrede møde en vis form for sagndannelse, og derfor kan det ikke undre, at det, man har anset for middelalderhistorie, kan vise sig også at være sagn.

Gennem ret omfattende undersøgelser over Burkal sogns kirkehistorie er jeg stødt på problemer, som viser, hvor forsigtig man skal være med traditionsstof og mundtlige såvel som skriftlige overleveringer.

Om pastor Peter Petersen (død 1789) kun det, at et mindedigt,¹ der stadig kendes i sognet, i virkeligheden er skrevet om en helt anden præst,² men da man åbenbart har syntes, at det også passede på ham, så har man efter hans død udgivet det med hans navn på titelbladet. Det er vor største kender af det 18. århundredes fromhedsliv, sognepræst Urban Schrøder, der har gjort mig opmærksom på den kendsgerning, og han vil sikkert redegøre for det. Alle i Burkal sogn tvivlede ikke et øjeblik på, at dette mindedigt om pastor Petersen virkelig var skrevet om ham.³ Hvordan kan det så ikke gå med langt ældre overleveringer?

Tyge Nold.

Det første sted, der er mig bekendt, hvor Tyge Nold er sat i forbindelse med landsbyen Nolde i Burkal, er i Pontoppidans »Danske

Burkal kirke (set fra syd). Kirken er bygget af munkesten o. år 1200, den er blytækket og har bevaret kor og absis. Vestforlængelse 1637 og tagrytter o. 1790. (Fot. Laust Kristensen).

Atlas«,⁴ hvor det hedder: »Ved Nolde, som fordem ingen Bye skal have været, har staaet et Slot, hvis sidste Beboer, Tyge Nold, nævnes i de danske Kiempeviser«. Efter den tid har flere forfattere gentaget denne opfattelse om Tyge Nold.⁵

Der kendes to forskellige traditioner om denne Tyge Nold, dels fortæller man i sognet et gådesagn om Tyge, og dels kendes hans navn fra folkevisen om Svend Vonved. Dertil kommer i virkeligheden en helt tredje tradition, som indhyller hele sagen i en uigen-nemsigtig tåge.

Først gådesagnet, der fortælles mand og mand imellem endnu i vore dage. Ældre skriftlige gengivelser af dette gådesagn har jeg ikke fundet, men derimod har daværende sognepræst Høgel og lærer H. C. Hummeluhre begge nedskrevet det. Der er dog så megen forskel på de to versioner af gådesagnet, at jeg gengiver begge.

I pastor Høgels version lyder det sådan:⁶ »Kong Valdemar sad til bryllupsgilde på Sønderborg slot i 7 år. Da snakken slap op, blev

løbere sendt ud i landet for at høre og spørge nyt, der kunne bringe den i gang igen. En af disse budsendinge kom gående på vejen til Nolde, hvor han mødte først 12 grønklædte ryttere, siden 12 blåklædte og til sidst 12 rødklædte. Han standsede da en morlil, der netop kom kørende. I hendes vogn var bagtil bredt halm i bunden, og ovenpå halmen lå en meget gammel mand. Hun vidste at fortælle, at de 12 grønklædte ryttere var hendes farbrødre, de 12 blåklædte hendes morbrødre og de 12 rødklædte hendes sønner, »å om' obag i æ vuun legge Thøg' fra Náll, han æ fae te dem áll«.

Lærer Hummeluhre gengiver gâdesagnet på følgende måde: Over-skrift: Kong Valdemars bryllup. »Kong Valdemars bryllup varede i 7 år. Til sidst »hør æ snak op«. Så sendte kong Valdemar et bud ud for at spørge nyt. Da budet havde redet et langt stykke, traf han 12 rødklædte ryttere. Han spurgte dem, om de vidste noget nyt. »Nej«, sagde de, »men rid bare videre«. Budet red da videre og traf 12 blåklædte ryttere. Han spurgte dem, om de vidste noget nyt. »Nej«, sagde de, »men rid bare videre«. Budet red videre og traf 13 grønklædte ryttere. Han spurgte dem, om de vidste nyt. »Nej«, sagde de, »men rid bare videre«. Budet red videre og traf en vogn, hvorpå der sad en statelig kone. Han spurgte da hende, om hun vidste nyt. Og som kvinde vidste hun nyt. »Ja«, sagde hun, »de 12 rødklædte ryttere var mine farbrødre, de 12 blåklædte ryttere var mine morbrødre, og de 13 grønklædte ryttere er mine sønner. Den gamle mand, der ligger omme bag i vognen, er min mand, og det er Tøger fra Noll å fae te dem áll«. Nu havde budet spurgt nyt og red tilbage og fortalte gæsterne ved kong Valdemars bryllup, hvad han havde oplevet. Nu havde de igen noget at tale om, for det varede noget, inden de fik regnet ud, hvordan det kunne gå til, at »Tøger fra Noll æ fae te dem áll«.

Det er klart, at disse to beretninger har samme kilde, selv om farverne ikke passer sammen, og der i den ene beretning er blevet 13 sønner, men der er en forskel, som er afgørende. Pastor Høgels gengivelse siger, at budet er på vej til landsbyen Nolde, men det siges der ikke noget om i Hummeluhres version. Det er en afgørende forskel, fordi der ikke er tvivl om, at man kender en Tyge Nold. Der er derimod tvivl om, hvor han er fra.

Noget litterært forbillede for dette gâdesagn har jeg ikke fundet

eller opnoteret, men der findes sikkert gåder eller fortællinger, der ligner.

I Pontoppidans danske Atlas siges det, at Tyge Nold kendes fra de danske kæmpeviser.⁸ Gennem Universitetsbiblioteket i Odense og Dansk Folkemindesamling fandt jeg frem til visen om Svend Vonved, hvor netop Tyge Nold dukker op. I Svend Grundtvigs store værk om »Danmarks gamle Folkeviser« under nr. 18 er Svend Vonved-visen gengivet.⁹ Denne vise om Svend Vonved forekommer dog i 4 forskellige versioner, og det er kun i den ene version, at Tyge Nold er taget med. De 3 gengivelser af visen anser Svend Grundtvig for gamle versioner, medens den 4., der netop indeholder stoffet om Tyge Nold, menes at være komponeret af Vedel. I denne 4. version lyder versene 30 til 37 som følger:

30. Saa kom hand til den anden Hob,
der sad en Hiurde ved en Grob:
»Hør du goden Hiurde, du siger mig,
hues er det Fæ, du driffuer for dig?«
31. »Hissed da ligger baade Borge oc Feste,
oc der plejer Kemper altid at geste«.
Hand tog en Guldring aff sin Barm,
hand sette den paa den Hiurdis Arm.
32. »Her boer en Mand, heder Tyge Nold,
oc hand haffuer Sønner, de ere Tolff:
Hand fører en Biørn vdi sin Skiold,
selff er hand verre end en Trold«.
33. »Hør du, kiæreste Hiurde god,
du løb hen til hannem mit Bud:
Du bed hannem Tyge Nold saa graa,
at hand vil hid vd til oss gaa«.
34. Der de saae den Kempe komme frem,
da skiffte de deris Bytte blant dem:
Nogle vilde haffue hans gode Suerd,
oc nogle hans Harnsk oc Hest saa bert.
35. Den gamle trode sig aller best:
selff vilde hand haffue sin gode Hest:
Sin Brynie oc Glaffuend vilde hand icke miste,
førre vilde hand Kampen met dem friste.
36. »Haffde du end Tolff til de Tolff,
oc stoed imellem dem alle selff:
Førre skulde du vride Vand aff Staal,
førre du skulde quiste mig til det Maal«.

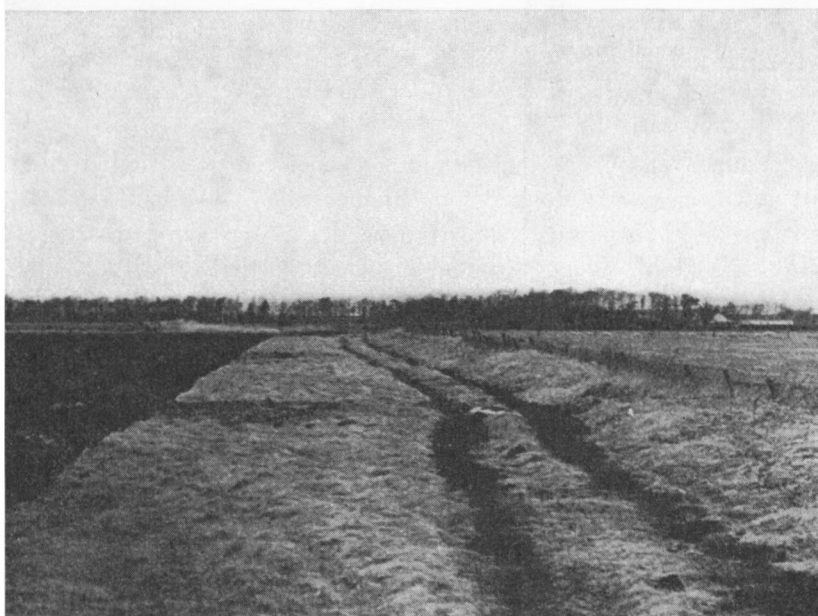
37. Saa tog Svend Vonved sin Hest met Spore,
hand sprang baade offuer Porte oc Mure:
Oc saa vog hand Herr Tyge Nold
der til hans vnge Sønner Tolff.

Selv om Svend Grundtvig betragter den 4. version af digtet eller folkevisen om Svend Vonved som sammenstillet af Vedel, så mener han dog, at flere passager er gamle, og det gælder netop disse vers med Tyge Nold. Svend Grundtvig mener, at flere afsnit i denne version er taget fra et oprindeligt digt, som nu er forsvunden. Selv om denne 4. version er den yngste af de kendte gengivelser af visen, så betyder disse gamle lag i denne udgave, at også denne vise eller version har rødder langt tilbage i den nordiske oldtid.

I omtalen af visen siger Svend Grundtvig: »Endskjønt vor Vise upaatvivlelig hviler paa et meget gammelt Grundlag, der kan antages at have tilhørt Nordens Oldtid, saa staar den dog nu ligesom alene og frændeløs, uden andre Beviser paa sin gamle Byrd end sit eget Ansigt, naar vi undtager *Gaaderne*, der, skjøndt de ganske fattes en (nemlig opskrift B, eller 2. version) af Opskrifterne, dog nok væsentlig hører med til vor Vise«. ¹⁰ Handlingen i Svend Vonved-visen er lidt eller meget forskellig i de 4 versioner, men i hovedtrækkene går det ud på, at Svend, der er en vældig krigsmand, drager ud i verden for at hævne sin far. Når han møder folk, hyrder eller krigere, stiller han dem nogle spørgsmål i form af gåder — kan de svare, får de en guldring eller anden kostbarhed, kan de ikke svare, slår han dem ned. Svend vinder altid, ligesom i optrinet med Tyge Nold.

Det, der har særlig interesse her, er spørgsmålet om forholdet mellem Svend Vonved-visen og gådesagnet om Tyge fra Nalde, der er far til dem alle. Tyge Nold optræder begge steder, gådepræget findes begge steder og de 12 sønner, men derudover kan man vist ikke sige, at der er megen lighed, og hvor Tyge er hovedpersonen i gådesagnet, der er han en lille biperson i visen og forekommer kun i den ene version. I 2. version vises Svend til Sønderborg, og denne by forekom også i gådesagnet, men i denne version nævnes hverken gåderne eller Tyge Nold.

Om der består en nærmere overensstemmelse mellem en eventuel ur-udgave af Svend Vonved-visen og gådesagnet, kan naturligvis ikke siges, da man ikke kender en eventuel oprindelig udgave. Det eneste, man efter min mening kan udlede af disse overvejelser, er, at

Det udyrkede stykke jord på Rends mark kaldes „æ Kærredig“; man ser en lille jordvold på højre side, og tidligere var der en tilsvarende vold på venstre side, der nu er ompløjet. „Diget“ gennemskæres et stykke oppe af et vandløb, og bag dette vandløb udvides komplekset en del. (Fot. Laust Kristensen).

er der en nærmere forbindelse mellem visen og gådesagnet, da må vi søge Tyge Nold i den nordiske oldtid, hvilket her vil sige folkevandringstiden, og ikke i middelalderen. Svend Grundtvig mener, at Svend Vonved-visen med dens gåder har sit forbillede i Hervørs og Heidreks saga.

En af de ting, den kommende historieforskning sammen med arkæologien må tage op i Sønderjylland, er studiet af folkevandringstiden. Denne periode har helt stået i skyggen, fordi man har været så interesseret i at få det gamle danske rige til at gå til Danevirke. I virkeligheden er der en del, der tyder på, at netop den nuværende grænse ligger i nærheden af den gamle grænse mellem danerne og de sydlige folkeslag, bl. a. anglerne. Olmersdiget fra Urnehoved til Gårdeby er i virkeligheden en ret anselig forsvarsvold, landsbyen Jyndevad viser med sit navn¹¹ henimod samme tid som Olmersdiget, nemlig folkevandringstiden. Desuden er der i Rends også svage rester

af gamle forsvarsanlæg.¹² Også i Nolde er der rester af en gammel borg,¹³ men kyndige folk har sagt mig, at denne borg sikkert ikke går længere tilbage end omkring år 1300, hvilket naturligvis er uheldigt, hvis Tyge Nold er langt ældre, for så kan han ikke have boet dér.

Når H. P. Jørgensen i sin lille bog om Urnehoved og Olmersdiget (Olgerdiget kalder han det) netop også viser hen til Hervørs saga¹⁴ og i denne saga finder en skildring af kampen ved Olmersdiget, så er det måske at love lidt mere, end han kan holde, men interessant er det, at man i sin søgen efter Tyge Nold flere gange træffer på den samme saga.

På sin vis kan man vel godt sige, at der er svage spor, der kunne tydes som en vis tilknytning mellem Tyge Nold og Sønderjylland, måske i tiden omkring år 500 eller så. Det er dog derimod næsten givet, at Tyge Nold ikke kan have været den sidste beboer eller ejer af slottet i Nolde. Man véd, at en stormand ved navn Peter Ebbisen¹⁵ ejede Nolde før 1365, og at Otto Snaf¹⁶ skødede »sin by Nolde med dens tilliggende« til hertug Adolf i 1437, derfor er der ligesom ikke plads til Tyge Nold i disse tider.

Dertil kommer også en anden vanskelighed. Det er vel ikke sikkert, at ordet Nold i Tyge Nold har sin oprindelse i landsbynavnet. I følge stednavneforskningen skulle navnet Nolde have sin oprindelse i ordet »Hnulle« = forhøjning. I 1365 kaldes landbyen Nylle, i 1437 Nulde og i 1505 Nolde,¹⁷ men hvis navnet Nold, som vi møder det i folkevisen, er af ældre dato end 1500 og altså ikke ændret af Vedel, så behøver Tyge Nold og landsbyen, der nu er af samme navn, ikke at have ret meget med hinanden at gøre.

Alt i alt må man vel sige, at det udfra det givne materiale er usikkert, om og hvordan Tyge Nold og landsbyen Nolde har noget med hinanden at gøre.

Tyge Nold og Sivert Bo.

I sin fortale til Svend Vonved-visen nævner Svend Grundtvig ikke landsbyen Nolde i forbindelse med Tyge Nold, derimod har han fundet frem til en Tyge Nold et helt andet sted, nemlig på Hobroegnen. Danske Atlas viser hen til et sted hos Resen, hvor der findes følgende vers: »Tyge Nold og Sivert Bo bygte Glenstrup-Kirke og Stenild-Bro«. ¹⁸ Denne indskrift skulle Resen have kendt ved Stenild

bro. Hvorfor navnet Tyge Nold dukker op her, kan man ikke sige noget om, men der er naturligvis den mulighed, at der også her skulle være en afhængighed af Svend Vonved-visen. Der er forøvrigt overleveret en del vers, hvor Stenild bro snart sættes i forbindelse med Glenstrup kirke, snart med Års kirke eller Mariager kirke, og Sivert Bo, der tilsyneladende også kan hedde Svend Bo, kan stå sammen med Inge Thyt, Enthyt eller Jep Thot i stedet for Tyge Nold.¹⁹

Hvis Tyge Nold skulle være fra Burkal sogn, er det ikke til at se, hvorfor hans navn dukker op i det nordlige Jylland. Jeg skal ikke forsøge at løse denne gåde, men så meget er givet: Indtil videre må man sætte et stort spørgsmålstegn ved den tradition, der er overleveret om Tyge Nold, at han var den sidste besidder eller beboer af slottet i Nolde.

Lille Per Wollesen.

H. N. A. Jensen skriver (1840-41) om Burkal sogn: »Vielleicht ist sie (die Kirche) S. Knud geweiht gewesen, denn es hat sich die Sage erhalten, dass der letzte katholische Priester lille Peter Wollesen, seine Reden zu schliessen pflegte: »derfor hjelpe os Sanct Knud for dit hellige Navns Skyld. Amen«.²⁰

Denne tradition om lille Per Wollesen møder vi derefter flere gange, når der er skrevet om Burkal sogn.²¹ Hvis Burkal kirke var viet til Sct. Knud, ville det have været naturligt, om præsten havde haft en vis tilknytning til Sct. Knuds-gildet i Flensborg, men i de bevarede annaler om dette gilde møder vi aldrig nogen tilknytning til Burkal.²² Derimod møder vi Burkalpræsten Joannes Petri i 1517 som medlem af det hellige trefoldigheds eller Kalands-gildet i Flensborg,²³ og i 1505 er der en Hans Petri, der er »kerckher to Burkarel«.²⁴ Selv om præsten det ene sted kaldes Joannes og det andet sted Hans, kan det udmærket være den samme, men når denne Joannes i 1517 optages i det hellige trefoldigheds Kalante, kan han næppe være nogen olding på dette tidspunkt. I 1528, da der er tale om præsteskitte i sognet, og man ønsker en evangelisk præst i stedet for den katolske,²⁵ kan hr. Hans godt være ved at blive gammel, men det er vanskeligt at forestille sig, at der på den tid også kan have været en præst ved navn Per Wollesen, og at han skulle have sat sig et sådant minde, at både hans navn og hans prædiken erindres i eftertiden. For øvrigt skal det også tilføjes, at der findes intet ud over

traditionen om Per Wollesen, der antyder, at kirken skulle være viet til Sct. Knud. Når man i de senere år har talt om, at kirken skulle være bygget i 1170, så kunne det udmærket være en følge af traditionen om Knud, idet Knud Lavard netop det år blev skrinsat i Ringsted. For øvrigt er kirken sikkert yngre end 1170.

Tilsyneladende var det vanskeligt at komme længere med dette spørgsmål. Hvis ikke Burkal sogn var vedblevet med at have katolsk præst indtil 1569, da vi møder den første evangeliske præst i sognet, som vi kender navn på, da var det svært at få plads til lille Per Wollesen. Arkiverne gav intet, der kunne kaste lys over sagen.

Da møder jeg pludselig en dag pater Wolle Pæisen udi Jarlev — og her hedder det: »O Sct. Knud hielp mæ dierfor, at a kund find paa aa sey jer hind ret, for aall det du Knud liid aa di Land-Mænd, og for di egen ærlig Nauns skyld, hjælp mæ ad a maa sæi Saindhed«. Det var i indledningen eller forordet til Gudmund Schüttes »Udvalgte Epistler«, jeg stødte på disse ting om pater Wolle Pæisen.²⁶ Det viser sig da, at der på et eller andet tidspunkt efter reformationen er lavet en slags parodi på en munkeprædiken, der er udgivet med følgende titelblad: »En gammeldags Munke-Prædiken om Hyrden, Faarene og Regnskabet, Holden af den lærde Munk Pater Wolle Pæirsens udi Jarlov. De Lysthavende til Villie oversat af hoy Tydsk paa hoy Jydsk. Prentet i dette Aar«. Der kendes ca. 5 forskellige udgaver af denne munkeprædiken, men hvornår 1. udgave er udkommet, véd jeg ikke, 3. udgave synes at være fra omkring 1780, og 4. udgave fra omkring 1823.²⁷

Selv om præsten i Burkal kaldtes lille Peter Wollesen, og munken kaldtes pater Wolle Pæirsens, så er der dog nok tale om den samme, eller rettere, der er tale om det samme navn, for både munken og prædikenen er en fiktion, der nærmest er lavet for at gøre grin med katolicismen. Hvordan, hvornår og hvorfor man har knyttet pater Wolle til Burkal sogn, er ikke til at sige og får stå hen.

Selve munkeprædikenens forfatter har ikke interesse i denne forbindelse, kun hvis det kunne påvises, at forfatter og tryk stammede fra Sønderjylland. Tilsyneladende er det et jysk skrift, da dialekten ikke er sønderjysk, og 3. udgave er trykt i København.

Det har kun været min hensigt at vise, hvor forsigtig man skal være med en mundtlig tradition, da det efter disse undersøgelser burde stå fast, at hverken Tyge Nold eller lille Per Wollesen uden videre kan placeres i Burkal sogns historie.

NOTER

1. »Mindesang over pastor Petersen, Burkal — død året 1789«.
 1. vers lyder således:

Hvor levende han var af Lammets Blod omflammet,
Hvor helt forelsket i de Saar paa Marterlammet,
Hvor liflig han beskrev os denne blodig Mand.
Det i al Evighed vi ej forglemme kan.
 - og således videre — ialt 38 vers.
2. I henhold til pastor Schrøders undersøgelser, så er det et digt om pastor Friederich Boye på 58 vers skrevet af Hans Holck 1759.
3. Jeg fik et eksemplar af digtet foræret, medens jeg var præst i sognet. Det er et tryk uden år, men fremstillet i Schmidts Bogtrykkeri, Rødding.
4. Pontoppidans Danske Atlas, bd. VII, s. 301.
5. H. N. A. Jensen: Versuch einer kirchlichen Statistik d. Herz. Schleswig 1840-42, s. 421. Desuden har jeg mødt det ret ofte i ikke-udgivet historisk materiale om sognet.
6. Pastor Høgel, nu seminarirektor i Nørre Nissum, i en skildring af Burkal sogn i: Kirke og Sogn i Fortid og Nutid — Ribe Stift, bd. I, s. 20 — udg. 1953.
7. Lærer Hummeluhres version har jeg set i et ikke-udgivet manuskript.
8. Jvf. note 4.
9. Svend Grundtvig: Gamle danske Folkeviser, 1853 ff., bd. 1, s. 235 ff.
10. Gamle danske Folkeviser, s. 237.
11. Se bl. a. Sønderjysk Månedsskrift, 9. årg., s. 147. En gennemgang af stednavnene i Burkal sogn af dr. Marius Kristensen.
12. På Rends mark ligger en vold, »æ Kærredig«; engene, der omgiver den, kaldes Ringborgled (»Ringbolej«) — efter Trap, Tønder Amt, Burkal sogn, 5. udg., s. 747.
13. Maleren Emil Nolde skriver om denne borg i sine erindringer, og landmændene møder endnu på disse kanter af og til rester i jorden enten af palisader eller underlag for jordvolde. Nationalmuseet har foretaget udgravninger ved Solvig de senere år, og de samme folk, som har gravet dér, har også set på forholdene ved Nolde og mener, at der kan være tale om en borg fra samme tid som Solvig-borgen — nemlig fra o. 1300. Naturligvis kan først en nærmere undersøgelse vise, hvordan det forholder sig.
14. H. P. Jørgensen: Landstinget på Urnehoved og Olgerdiget — Placeringen og dens funktion — 1967 — s. 56 f.
15. Scriptores rerum Danicarum, bd. VII, s. 72. Peter Ebbesen i Nolde er gift med en datter af Erik Blaa.
16. Originalen i Rigsarkivet — »De schauenburgske hertugers arkiv« B — a — 8. Trykt i Repertoriet, 1. række, bd. III, s. 501 (6868).
17. Efter Trap, 5. udg., s. 741.
18. Danske Atlas, bd. V, s. 22, fodnoten.
19. Udover Danske Atlas se også: Danske Magazin, bd. VI, s. 66, og J. M. Thiele: Danske Folkesagn, 1843, s. 225.
20. H. N. A. Jensen: Versuch einer kirchlichen Statistik (jvf. note 5), s. 424. Citatet lyder i oversættelse: Måske er kirken viet til Sct. Knud, for der har holdt sig det sagn, at den sidste katolske præst, lille Peter Wollesen, plejede at slutte sine taler: »derfor hjælpe os Sanct Knud for dit hellige navns skyld. Amen«.

21. Bl. a. J. Brodersen: *Fra gamle Dage*, s. 385. Pastor Høgel nævner det også i sin beskrivelse af Burkal sogn (se det i note 6 citerede værk).
22. I »Diplomatarium Flensborgense«, bd. 1, s. 1 ff. (udg. 1865), er »Skraa for Sct. Knuds Gildet i Flensborg« udgivet.
23. Se ovenfor nævnte værk s. 79.
24. Repertoriet, 2. række, bd. VI, s. 63 (10413).
25. Jvf. det lidt gådefulde udsagn af Steppingpræsten Laurentius Foss, der var præst i begyndelsen af det 17. årh. Han siger at have set en forordning fra kongen, hvor det befales sognefolket i Burkal at underholde deres gamle katolske præst, hvis de vælger en evangelisk. Det skulle være i året 1528.
26. Udvalgte Epistler 1893-1945 av Gudmund Schütte, 1947, s. 12 f.
27. Se: *Bibliotheca Danica*, bd. IV, 1902, spalte 512, hvor munkeprædikenen er optaget under afsnittet: »Muntre og lystige Historier«.